

NÄKÖKULMIA KANERVALAN RUNOIHIN

MIKKO TURUNEN

Kanervakankaalta myyttiseen luontoon

Aleksis Kiven *Kanervalan* (1866) ensimmäinen runo ”Kanervakankaalla” (Kivi 2000: 67–70)¹ kuvaa yön ja varhaisen aamun tapahtumia metsän uumenissa olevan sysimiilun liepeillä. Vanha miilunvartija sovittelee pohdinnoissaan ympäristöään kosmisiin ja metafyyssisiin kehyksiin. Metsä alkaa täyttyä yön elämästä, ja unijaksojen välissä miilu-ukolle ilmestyy myyttisiä hahmoja. Aamun sarastaessa yön näyt vaihtuvat niistä muille kerrottaviin tarinoihin.

”Kanervakankaalla” on kokoelman nimiruno, ja se luo metsäisen näyttämön, jonka kanervaisella maalla myöhemmissäkin runoissa liikutaan (kanervan esiintymistä Kivellä ks. Hintikka 1947: 249; taustavaikutteista ks. Sihvo 2002a: 287). *Kanervalan* runojen tapahtumisen paikka on usein metsä: ollaan honkien juurilla (”Kanervakankaalla”), himmeässä männistöissä (”Joulu-ilta”), metsässä (”Eksynyt impi”, ”Karhunpyynti”, ”Niittu”) tai korven rannassa (”Uudistalon perhe”). Metsä on Kiven koko tuotannon keskiössä (Sihvo 2003: 155). Luonnontunteella, luonnonkuvauksella ja luonnonkokemuksen kuvaamisella on pitkä perinne Suomen kirjallisuudessa (ks. Lassila 2000: 11; laajemmin Sihvo 2002b ja Sihvo 2002c).

”Kanervakankaalla”-runon alussa hahmotellaan metsämiljöön keskeiset tunnuspiirteet ja esitellään miiluaan hongistossa nuijiva vanha ukko. Miilunpolttaja-aihe ja miilunpolttajan hahmo on tunnistettu romantiikan vakioaiheiksi (Tarkiainen 1915: 325; Koskimies 1974: 113; Lehtonen 1928: 337 ja 339). Kiven omaperäisyys syntyy konkreettisesti havainnollisuudesta ja tarkoista etnografisista aineksista. Esimerkiksi Kiven runossa tapahtuva miilun nuijuminen, jotta kyty saa happea, metsäleiri tervaskannosta tehtyine nuotioineen ja hyötyesineiden vuoleminen ovat todenmukaista käytäntöä 1800-luvun maaseudulla. Kuvausta on pidetty – hieman arvottavasti – ”liian uskollisena realismina ja sulattamattomana kansantietoutena” (Viljanen 1964: 517; vrt. Viljanen 1953: 126). Jotkut runon analysoijat ovat hakeneet vastaavuuksia reaali maailmasta ja

¹ Jatkossa viitataan runoon säetarkkuudella (esim. säkeet 5–7) sivutarkkuuden sijaan. Näin saavutetaan täsmällinen ja käyttöarvoa lisäävä viittaus, joka ei ole sidoksissa käytettyyn painokseen vaan itse runoon.

etnografisesta aineistosta (Koskimies 1974, 113) tai Kiven mahdollisista kokemuksista todellisista miilunvartijoista, kuten Nurmijärven Valkjärvellä eläneestä Miilu-Simosta (ks. Tarkiainen 1919: 209–210). Jotkut tulkitsijat (esim. Rahikainen 2004: 98–101) ovat hyväksyneet runon taustalle todellisen henkilökuvan erakkona elelevästä miilunpolttajasta, jonka arkeen metsän elämä ja mytologia liittyvät.

Ilman taustakytkentääkin miilunpolttajan hahmo palvelee ”Kanervakankaalla”-runon keskeistä liikettä reaali maailman ja uskomusmaailman välillä: yksinäinen vanhankansan ukko tuntuu luontevalta taikauskon ja mystisen pohdinnan edustajalta (Lehtonen 1928: 322). Koska runon kuvaus kohdistuu miilunpolttajan tekemisiin ja kokemuksiin, on luontevaa seurailta myös hänelle ominaista – tai sellaiseksi oletettua – ajattelutapaa.

Lähiluonnosta metafyyseen tulkintaan

Luonto näyttäytyy ja esitetään ”Kanervakankaalla”-runossa eri tavoin kerroksellisena. Luonnon moniulotteisuus rakentaa ja motivoi runon keskeisiä asetelmia sekä niistä avartuvia mytologisia ja metafyyisiä laajennuksia. Aiemmissä tulkinnoissa luonnon rooli on pelkistynyt lähinnä konkreettiseksi miljöörekvisiitaksi. Se on mielletty Kiven maisemia heijastelevana paikallisvärinä tai välinäytöksinä, joissa kuvauksen huomio hetkeksi siirtyy asiasta ympäristöön. ”Kanervakankaalla”-runon on nähty olevan esimerkiksi ”naiivia animistista luonnonrunoutta miltei lapsenomaisen satutyyliin” (Koskeniemi 1934: 204).

Runon ensimmäinen säkeistö kehystää puhetilanteen Kiven lyriikalle tyypillisellä tavalla: mainitaan tapahtumaympäristö, puhetilannetta luonnehtiva tilannekuva ja runon toimija(t). Tämä käy ilmi, kun tarkastellaan rinnakkain muutaman eri runon aivan ensimmäistä säettä:

Kanervakankaalla sauvupi miilu	(”Kanervakankaalla”)
Sumunen ilma vuorilla väikkyy	(”Joulu-ilta”)
Vuorella kaikuvi riemu ja soitto	(”Helavalkea”)
Mökki on matala kankahalla	(”Äiti ja lapsi”)
Niittu on metsässä kalteva pohjaan	(”Niittu”)

Jäsennys lähtee kohdepaikan nimeämisestä, minkä jälkeen muodostetaan vertikaalinen akseli tai horisontaalinen näkymä, joiden ympärille alkavat jäsentyä muut yksityiskohdat. Runon kaksi ensimmäistä säkeistöä kuvaa välitöntä tapahtumaympäristöä nostamalla esiin runon tilaa rajaavia paikannuksia: ollaan honkien juurilla kiven vieressä nuotion loimussa, syksyisen taivaan revontulien ja tähtien alla. Kuvauksellinen jännite palautuu pimeään ja kirkkaan kontrastiin: yön keskellä maanpinnalla leimuaa tervas ja taivaalla revontulet ja tähtiloiste. Runossa on voimakkaita valaistussuhteita romantiikan tradition henkeen (Lehtonen 1928: 324–325). Revontuliin viittaava ”korkea Pohjola tulta lyö” (säe 11) pohjautuu mielikuvaan, joka yhdistää revontulien leiskunnan ja tulenlieskojen liikkeen ja ehkä osin värin. Miilun ympärille rakentuu jäsennys, jossa miilun, kiven ja nuotion välitöntä lähipiiriä kehystää laajempi kanervaisen kangasmaan, metsän ja tähtitaivaan ulkokehä.

Taas kiven vieressä istuuvi vanha
kauhaansa veistellen,
hohteessa tervasen, leimuvan kannon,
syksysen taivaan all,
kosk korkea Pohjola tulta lyö
ja loistavat tuhannet tähdet.

(säkeet 7–12)

Runossa on voimakas deiktisillä viittauksilla ja yksityiskohtien keskinäisellä asemoinnilla luotu tilan ja paikan tuntu. Tämä on ominaista sekä Kiven luonnolle (Lassila 2011: 84 ja 126) että erätarina-genrelle (Pyrhönen 2000: 189). Tilaulottuvuuksilla on monia funktioita: ne voivat olla konkreettisen toiminnan fyysisenä ympäristönä, palvella aistihavaintojen kautta tapahtuvaa orientoitumista tai olla eksistentiaalisena tilana, joka muodostaa ihmisen käsityksen itsestään ja ympäristöstään (Mitchell 1980: 298). Nämä kaikki ilmenevät ”Kanervakankaalla”-runon alkujaksossa. Juuri tähtien katselun kautta tapahtuu siirtymä konkreettisesta luonnosta sen metafysiisiin tulkintoihin.

Tähtien maininnan jälkeen runon kolmas säkeistö tuo uskomuksellisen ulottuvuuden runon maailmaan. Luonnonilmiöt edustavat yleisemminkin Kiven tuotannossa jotain henkisempää heijastusta, esimerkiksi taivaan pyöräyttävä korkeus kuvastaa iäisyys- ja äärettömyydenkaipausta (Saarimaa 1951: 51). Miilunvirtija pohtii tulkintavaihtoehtoja tähdille. Tähtitaivasta hahmotetaan ensin vertauksella hääkynttilöistä, ja sen päälle rakentuu metafysisinen tulkinta: oletus hurskaiden hengistä.

Tähtien joukkoa katselee ukko
tyyneesti miettien:
onko ne kynttilöi taivaan häistä,
salista loistavast,
tai hurskaitten kirkkaita henkii täält,
nyt kunnian istuimil siellä?

(säkeet 13–18)

Tähtien kaltaisista etäisistä kaukoluonnon kohteista ei ole käsinkosketeltavaa kokemustietoa, joten ne asettuvat luontevasti erilaisten selitysmallien kohteeksi. Runossa taivaan äärettömyyttä otetaan haltuun mieltämällä se tilaksi, taivaan saliksi, joka täyttyy tähtien kynttilöistä. Valonlähteiden määrä motivoituu ajatuksesta taivaan häistä, jolloin tuttu käsitettävissä oleva asia otetaan ymmärryksen lähtökohdaksi. Tässä mielessä miilunpolttajan ajattelumalli noudattaa metaforisen ajattelun yleisiä piirteitä, ja luontokohdekin (tähtitaivas) selittyy luontevan vastaavuuden (kynttiläsali) perusteella. Ensimmäisellä metaforisuuden tasolla tähdet ja kynttilät rinnastuvat niiden pistemäisen loisteen perusteella. Tämän päälle kumuloituu toinen, syvempi metaforisuuden taso, joka aktivoituu kahden eri kuvaston pohjalta. Toisaalta läsnä ovat elämän/sielun ja kynttilän liekin konventionaalinen kytkös sekä niin ikään totunnainen maanpäällisen elämän ja taivaan tuonpuoleisuuden metaforinen erottelu vertikaalisuuden kautta.

Runon ympäristön ulottuvuudet ovat tärkeä alusta abstraktioiden jäsennykselle. Spatiaalisten metaforien kautta ihminen mieltää olemassaoloon suhteessa tilaan. Kyseessä on metaforinen projektio, jossa fyysisen maailman piirteiden ja käsitteellisen aineksen välillä vallitsee samankaltaisuus (Veivo 2003: 398, 400–401; Niskanen 1996: 47.) Kuvallisuuden kannalta olennainen logiikka siirtyy fyysisistä suhteista (vieressä – kau-

kana ym.) vertauskuvalliseen sisältöön (maan päällä – henkenä taivaan juhlissa). Konkreettisesti mieltyvät deiktiset ilmaukset ”täältä” (maan päällä) ja ”siellä” (taivaassa) käsitteellistävät tämänpuoleisen ja tuonpuoleisen olotilan runon alkua hallitsevan pystysuuntaisen tilallisuuden kautta.

Kristillinen ajattelu näkyy miilunpolttajan tulkinnan taustalla, jossaan suoraa uskonnollista pohdintaa ei ole. Kielen tasolla sana ”hurskas” viittaa hengelliseen viitekehykseen ja aktivoi lukemaan säkeistön loppua tästä lähtökohdasta. Tähtien näkeminen edesmenneiden henkinä ei ole tunnusmerkillisesti vain tiettyyn uskontoon liittyvä käsitys vaan laajemminkin luonnollisen ja yliluonnollisen rajankäyntiä sekä malli käsitellä kuoleman jälkeen oletettua olotilaa. Kolmannen säkeistön lopun asetelma on kuitenkin kristillissävytteinen: edesmenneiden henkien paikkana on konventionaalinen taivasajatus, ja hurskaus on ylevöitetty ja palkittu tähtenä loistamisena. Hurskaiden henkien ikuistuminen tähdiksi on sekä konventionaalinen kuva että Kivellä toistuva asetelma: runossa ”Äiti ja lapsi” on vastaava tapaus.

Kolmas säkeistö ei suoraan esitä tähtitaivasta muuna kuin luontona (”Tähtien joukkoa katselee ukko”), mutta miilunpolttajan pohdintojen kuvauksessa se saa metaforisen ja metafysisen tulkinnan. Olennaista on juuri tulkintojen vaihtoehtoisuus tai mahdollisuus: miilunvartija nimenomaan miettii, hänellä ei ole kansanperinteen juurruttamaa käsitystä tai uskonvarmaa tietoa tähtien olemuksesta. Miilunpolttajan sisäinen ajattelukehikko törmäyttää selitysmalleja ulkoisesti havaittavan lähi- ja kaukoluonnon ymmärtämiseksi. Välittömästi läsnä olevan tilan rajoja ja osia hahmotetaan tulkinnallisesti, kun taivaankansi alkaa ilmentää metafysisiä ominaisuuksia. Näin fyysinen kanervakangas kasvaa kosmiseksi kartaksi, joka saa syvyyttä uskomusten subjektiivisesta perspektiivistä. Tämä aistein havaittavan mutta sisäisesti nähdyn luonnon limittäisyys voimistuu, kun luonto sävyttyy suomalaisen mytologian piirteistä.

Unen ja myytin risteyksessä

Runon neljännessä säkeistössä ukko vaipuu pohdinnoistaan uneen, josta hän havahtuu yön vilkkaaseen elämään. Heräämistä on pidetty runon käännekohtana (Koskeniemi 1934: 203) ja siirtymänä metsän ja yön runouteen (Viljanen 1953: 121). Säkeistöissä 4–7 joutsenten ja muiden eläinten liikkeistä siirrytään kaatuvan puun pauhuun. Yöllinen metsä liukuu vähitellen kohti myyttistä luontoa, ja kansanomaisen uskomusmaailma välähtää näkyviin viitteinä. Tällainen tapaus on viidennen säkeistön jänistä ja kettua seuraava huuhkaja. Siitä käytetään vertausta ”huuhkain kuin keijunen Tuonelasta” (säe 29), jossa huuhkajan liikettä ja olemusta rinnastetaan sekä uskomuksiin keijukaisista että Tuonela-käsityksiin. Kyseessä voi olla myös Kivelle tavallinen muistuma romantiikan aiheilmasta, kuoleman tai tuonpuoleisen ennuslinnuista (vrt. Lyytikäinen 2007: 93). Huuhkaja saalistaa lajilleen ominaisesti yöllä, mutta teko näyttäytyy vasten uskomuksia. Runon kuvaus jakautuu luonnollisia ja yliluonnollisia käsitteleviin osiin (Lehtonen 1928: 331). Seuraavien säkeistöjen kuvaus sisältää yliluonnollisen alaan kuuluvia puhuvia ja elollistettuja puita.

Kuudennen säkeistön alussa ei ilmene, mistä on peräisin kaikuva ääni, joka kutsuu katsomaan vanhan kuusen kuolemaa, mutta repliikki alkaa puhuttelulla, joka nimeään puun. Tämä ”Kankahan-Ranki” vastaa-kin (ilmeisesti metsälle tai toiselle puulle) suojelevansa nuotiolla lepävää ukkoa. Näin puut elollistuvat lausumaan ymmärrettäviä – ja runossa siteerattuja – sanoja. Puhuva luonto on antropomorfinen: näin luonto saa äänen, keinon kommunikoida ihmisen kanssa. Puu on inhimillistetty myös nimeämällä se sankariksi. Tällainen kuusen epiteetti on Kiven tuotannossa toistuva, ja sitä sekä sankar-sanan käyttöä on vertailtu aiemmassa tutkimuksessa (Lehtonen 1928: 333–334). Kuusten keskustelussa on myös yhtymäkohtia kansansatuun ”Haastelevat kuuset”, ja yhteys selittää joitakin runon yksityiskohtia (ks. Lehtonen 1928: 332–333; Koskimies 1974: 114; Viljanen 1953: 122). Kuvaus vanhan puun kuolemasta on niin ikään laajalti levinnyt kansanomaisen tarina (Haavio 1947: 106–107), ja se toistuu yksityiskohtana muuallakin *Kanervalassa*: kuusi kaatuu rysken myös runoissa ”Mies” ja ”Metsämiehen laulu” (ks. Lehtonen 1928: 335).

Metsä on kuvattu Kiven runoille tyypilliseen tapaan äänekkäänä runon alusta saakka, kun kanervakangas kumahtelee ja joutsenet lentävät ”vinkuvil” siivillä. Auditiiiviset luonnehdinnat (”kaikuvil”, ”jyskyvyi”) hallitsevat näitäkin säkeistöjä. Puun rojahtamistakin leimaa ”ryske ja pauhina ankar” (säe 36). Kiven ankara-sana on useimmiten merkitykseltään ”jonkinlainen pateettinen superlatiivi merkiten valtavan suurta, mahtavaa tai tehostaen tavattomiin pääsanalla ilmaistun käsitteen olennaisinta ominaisuutta”, johon liittyy toisinaan kohtalokkuuden vivahdus (Saarimaa 1945: 160–161).

Miilunvartijan ensimmäisen ja toisen nukahduksen (4. ja 8. säkeistö) välinen jakso on askel kohti mytologista luontoa: konkreettisesta jäniksestä ja ketusta siirrytään kansanuskomuksiin yhdistyväällä vertauksella kuvattuun huuhkajaan ja siitä kansansatuihin viittaavaan elollistettujen puiden puheeseen. Kaatuvan kuusen pauhinan jälkeen miilunvartija nukahtaa toisen kerran ja herää Metsolan herran saavuttua nuotiolle – samalla runossa siirrytään puhtaasti mytologisia olentoja sisältävään luontoon. ”Kanervakankaalla”-runossa nukahtamiset rytmittävät luonnon muuttumista: konkreettisesta fyysisestä luonnosta uinahdetaan heräämään myyttiseen luontoon. Nukkumisella on myös kaunokirjallinen lahus: se viittaa romantiikan unielämään (Viljanen 1964: 511), ja toisaalta runon rakenteessakin on havaittavissa romantiikan vaikutusta, kun näyt ja unet johdattelevat ja rytmittävät tapahtumien kulkua (Lyytikäinen 2007: 94).

Runo kiinnittyy laajemminkin romantiikan luontokäsityksiin. Romantiikan luonnossa nähtiin realisoituvan salattu ja hallitsematon vilili myyttimaailma. Näkyvän ja kaikille yhteisen todellisuuden takana voi olla subjektiivisen kokemuksen synnyttämiä rinnakkaisia maailmoja, esimerkiksi kristillisiä tuonpuoleisuusnäkyjä tai kansanuskomusten olentoja. Yliluonnollisen läsnäolo ja luonnon sielullistaminen sisältävät viestin metafysisestä. Kiven metsä kuuluu romanttisen kirjallisuuden sadunomaiseen perinteeseen: se on säilyttänyt maagisuutensa ja on konkreettisen fyysisyyden ohella myös mentaalinen, mystinen ja myyttinen tila. (Lassila 2011: 18, 78, 105, 119, 128.) ”Kanervakankaalla”-runon aiemmat tulkit-sijat ovat havainneet tämän ”salaperäisen metsätunnelman” (Lehtonen

1928: 320) sekä animismin ja ”kaipuun metsien romanttiseen nirvanaan” (Koskenniemi 1934: 198–199, 204).

Runossa kuvatut näyt saavat laajempaakin kaikupohjaa ihmisen universaalissa metsäkokemuksessa. Metsän luonto herättää kosmisia kysymyksiä ja representoi luonnon alkuvoimia, minkä vuoksi metsässä aktivoituu ylevän tuntu, esteettinen kokemuskategoria, jossa arkisen maailman reunoilta aukeaa inhimillisten mitta-asteikkojen ulkopuolelle ylettyvä ”huimaus valtavuuden edessä” (Rolston 2003: 31, 42, 47). Luonnon kohtaamiseen ja sen kirjalliseen kuvaamiseen liittyy usein subliimin tai epifanian kokemus, joka saattaa sekoittaa uneen tai harhanäkyyn – tällainen on kantavana rakenteena Kiven runoudessa (Lyytikäinen 2007: 100, 113). Runossa on subliimin kokemiseen sopiva asetelma: yksilö piiryy vasten rajatonta tähtitaivasta ja ympäröityy arkikokemuksen ylittävillä mytologisilla olennoilla. Yliluonnollisen kohtaamisesta huolimatta vanha miilunvartija seuraa tilannetta levollisesti ”katsannol tyneel, kaukana pelvost” (vrt. Lehtonen 1928: 322; Koskenniemi 1934: 203). Oudon ja valtavan kohtaamista ei esitetä ylevänä tai ravistelevana, vaan ukko suhtautuu tyneesti niin pohdintoihin taivaan luonteesta kuin kohtaamiseen metsän väen kanssa. Samalla hämärtyy, mikä on aidosti nähtyä todellisuutta, mikä uskomuksista kumpuavaa katsomistapaa ja mikä unennäköä.

Mielikuvituksen avulla luontoon voidaan projisoida ja siellä voidaan aistia sellaista, mitä oikeasti ei ole. Kuvitteluun stimuloivat esimerkiksi äänet, joiden aiheuttajaa ei tiedetä (kuusetko toisilleen puhuvat?) sekä ympäristöä kätkevä pimeys. Pimeys tuo esiin metsän yöpuolen, jolloin päiväsaikaisen tiedolla hallitsemisen korvaa mielikuvitus ja uskomusmaailma: varhaiskantaisten selitysmallien kautta pyritään tekemään näkymätön luonto näkyväksi. (Rannisto 2007: 113–117; Pekonen 2003: 162–163.) ”Kanervakankaalla”-runossa unen ja kuvitelman silmin yöllinen metsä kansoittuu niillä olennoilla ja voimilla, joiden siellä oletetaan vaikuttavan. Niinpä kansanperinteestä tuttua metsän väkeä esiintyy runossa (säkeistöt 8–12). J. V. Lehtonen (1928: 187) katsookin, että runo huokuu taikauskoisten kuvittelujen ja satujen tehostamaa tunnelmaa.

Kanervakankaan yössä nuotiolla käy ensin Metsolan herra (säkeistöt 8–9), jonka kookasta, hartevaa ja karheaa ulkomuotoa luonnehditaan myhäileväksi, vastaavasti hymyten seuraa miilunpolttajakin vieraan vakaa-askellusta. Kohtaaminen on seesteinen verrattuna aiemmin kuvattuun eläinten vauhtiin ja kaatuvan puun ryskeeseen. Metsolan herra on tunnistettavissa metsän hallitsijaksi, Tapio Metsän-Jumalaksi, jolla voidaan viitata myös itse metsään (Siikala 2013: 376). Tällaisen hahmon valtakunnaksi ei ”jylhää linnaa” vaatimattomampi asumus oikein sopisikaan. Samalla metsän kuvaaminen linnana (säkeet 53 ja 86) jatkaa tilakokemuksen metaforista kiteytystä. Metsän mieltämisessä on spatiaalista estetiikkaa, jonka sanallinen kuvaaminen synnyttää arkkitehtonisia mielikuvia (Louekari 2006: 32, 36, 98 ja 101; ks. laajemmin McCormack ja O’Leary 2003). On siis luontevaa, että kun sanallistetaan runon puhujan ympärille levittäytävää metsän tilaa, ilmaisuun valikoituu rakennuksia hyödyntäviä metaforia – Tapion linna on ilmaisuna toki tuttu loitsuperinteestäkin (Siikala 2013: 376). Näitä Tapion kaupunkeja, Mielikin linnoja ja Metsolan pylvässälejä esiintyy Kiven lyriikassa esim. runoissa ”Karhunpyynti”, ”Ensimmäinen lempi” ja ”Lintukoto”.

Metsolan herran jälkeen (säkeistöt 10–12) saapuvat nuotiolle hyppelemään Tapion immet, joiden kauneutta kuvataan luontoviitteisillä yksityiskohdilla.

Kirkas kuin auringon paisteessa lähde
on heidän silmänsä.
seppelä päässä oli varsista puolan,
helmensä mustikoist,
ja rintojen pyöreillä kunnahil
kaks kaunista mansikkaa hohtaa. (säkeet 60–65)

Silmien vertaaminen aurinkoon tai lähteeseen on konventionaalinen kielikuva, ja kahdessa ensimmäisessä säkeistössä nämä on yhdistetty. Impien koristeena olevat mustikkahelmet ja puolukkaseppelä juontuvat metsän villeistä marjoista. Myös rinnan kaaret kuvataan maastonmuotoihin rinnastamalla, kun niistä puhutaan kunnaina. Metsämarjojen sarja jatkuu mansikoissa, joilla viitataan nännikohoumiin. Hannes Sihvo (2002a: 287) näkeekin ”Kanervakankaalla”-runon täynnä erotiikkaa ja sensuaalisuutta ja liittää sen Kiven inspirinoidun sarjaan. Luonnon yksityiskohdilla siis kuvataan sekä vaikutelmaa silmistä, metsäteemaan sopivaa koristusta että kehon muotoja. Metsän impien kuvaaminen metsäluonnon kautta on luontevaa sisällöllisesti – edustavathan Tapion neidot juuri metsää.

”Kanervakankaalla”-runossa kuvatuille miilunpolttajan elämyksille on löydetty perustaa kansanperinteestä, vaikka ylipäätään kansanrunouden vaikutusta on pidetty Kiven tuotannossa vähäisenä (ks. Haavio 1947: 93, 127; Hollo 1992: 12; Salminen 1945: 131–151). Mainintaa ja ulkoista kuvailua syvempää uskomustradition käyttöä ei ”Kanervakankaalla”-runossakaan ole: hahmot ovat pikemmin lainaa ja salaperäisyyden rekvisiittaa. Toisaalta kuitenkin metsä on kansanrunouden pyhä paikka, jossa kristillinen pyhyysajatus ja maagiset kansanuskomukset sekoittuvat (Tarkka 2005: 259). Kanervakankaan yössä limittyvät myyttisen luonnon olennot ja pohdinnat hurskaista sieluista. Miilunvartijalle nämä erilähtöiset ja eritasoiset ainekset sulautuvat ehyeksi kokonaisuudeksi.

Martti Haavio (1947: 104) on osoittanut erilaisia kertomusvariaatioita, joissa metsänneitsyt ilmestyvät metsässä nuotiolla viipyvälle yksinäiselle miehelle. Asetelma on identtinen Kiven runossa ilmenevän tilanteen kanssa. Nurmijärveläisessä uskomusperinteessä metsänneitsyyden ilmestyminen nimenomaan sysimiilua vahtivalle on ollut tuttua (Ollila 1934: 146), joten asetelma lienee motivoitunut kansanomaisesta traditiosta. Uudempikin suomalaisen mytologian tutkimus osoittaa, että vastaavuus on huomattavaa – jopa miilunvartija ja kaatuva puu esiintyvät. Tunnuksellista on voimakkaan eroottisen virityksen. Eräkulttuurin intiimiä luontosuhdetta luonnehtivat nimenomaan metsää feminisoivat ja erotisoivatkin piirteet (Tarkka 2005: 266–269; Pulkkinen 2014: 72, 75; Siikala 2013: 380). Muiden runon kuvauksen yksityiskohtien perusteella Tapion neidoissa yhdistyy sekä skandinaavista skogsjungfru-traditiota että kotoista karkeloivien sinipiikojen tarinavarastoa (Pulkkinen 2014: 75–76).

Mytologinen luonto erotetaan ”Kanervakankaalla”-runossa konkreettisesta luonnosta kuvaustapaan liittyvän piirteen kautta. Metsolan herraan ja Tapion neitoihin viitataan ilmauksella ”näköjä kummia” (säe

54), joka voi viitata myös unennäköön visuaalisen havaitsemisen lisäksi – miilunvartijanhan sanotaan katsovan näitä olentoja. Lisäksi yölliset näyt haihtuvat ”kuin sumut ja autereet / kuin myrskyssä sääskien parvi” (säkeet 70–71). Ilmestysten katoaminenkin kuvataan luontovertauksin, mitä seuraa luettelo uuteen päivän heräävän luonnon yksityiskohdista.

Sammuvat tähdet ja aurinko nousee
idästä kiirien,
metsäisilt vuorilta kaikuvi kauvas
kuherrus terrien,
ja oksilla pisarat kastehen
nyt kirkkaina helminä kiiltää. (säkeet 72–77)

Kuvaus hyödyntää siirtymää yöllisestä pistemäisestä nuotiopaikasta alkavan päivän laajoihin yksityiskohtiin: terrien kuherrus kaiku vuorilta kauas, aurinko kohoo etäisestä idän horisontista. Kastepisarat ovat konkreettisia varhaisaamun ilmiötä, ja muutenkin on palattu fyysiseen metsään. Aamutunnelmat metsäisine vuorineen ja metsästystorven ääniin assosioituvat romantiikan lyriikan kuvauksellisiin yksityiskohtiin (Lyytikäinen 2007: 100). Samalla siirrytään myyttiviitteisistä kokemuksista aisteilla todistettavan ympäristön kuvailuun.

Luonnon ja yön kokemusten tarinallisuus

Runon lopussa miilunvartija muuttuu tapahtumia seurailevasta kokijasta aktiiviseksi tilanteiden kertojaksi. Kertova runo miilu-ukon yöstä esittää hänet myös sanallistamassa kokemuksiaan edelleen välitettäväksi.

Runo kuvaa tarinointitilanteen (säkeet 84–87), mutta ei ukon kertomuksen sisältöä tai repliikkien sävytystä. Näin jää avoimeksi, miten yön kokemukset esitetään ja millaisessa kehyksessä ne tarjotaan. Myyttiset olennot ovat olleet kansan tarina- ja uskomusperinteessä jo aiemmin, ja nämä tarinat ovat myös miilunvartijan yöllisten tulkintojen perusta – hänen havaintonsa tai kuvitelmansa saavat saman muodon ja sisällön kuin kertomukset metsän väestä. Omassa kertomuksessaan ukko tuo ne omakohtaisen kohtaamisen todentamaan tuttuja uskomuksia. Yön tapahtumia keräytyvät kuuntelemaan paimenet ja metsästäjä, jotka metsäluonnon ammattien aikalaisedustajina toki tuntevat metsiin liittyvän tarinaperinteen. Näin sekä kertojaa ja kuulijoita ohjaa yksittäiskokemuksta laajempi luonnon mieltämisen ja merkityksellistämisen kehys.

Maailmaa selittävät kertomukset (tähdet sieluina, puiden ääni puheena) tai kokemukset (metsän väki unijaksojen näyissä) ilmenevät runossa kolmella tavalla. Ne ovat sekä Kiven hyödyntämiä runon ulkoisia kansanperinteen aineksia että runossa esiintyviä miilunvartijan tapoja hahmottaa kokemuksensa tarinaperinteen kautta. Lisäksi kokemusten ja niiden tulkintojen esitystavaksi valikoituu tarinallistaminen. Kuulijoille Metsolan ja Vuorelan seudut muuttuvat kaukana kylästä asuvan harmaapään tarinoiksi, mutta miilunpolttajalle itselleen ne saattavat limittyä aitoon luontoelämykseen.

On myös toinen tulkintavaihtoehto: yöllä nähty ja koettu on sepitettä, kerrottua ja kuviteltua luontoa. Tarinointia luonnehtiva sana ”hymyten” voi viitata paitsi hyväntahtoisen lauhkeaan esitystapaan myös

siihen, että hymy kätkee tiedon totena kerrotun tarinan sepitteellisyydestä. Kyseessä on tulkintaleikki, jossa yöllinen metsä jäsenetään juuri tarinoiden kautta, vaikka niiden tarinaluonne tunnetaan. Tästä näkökulmasta yöllisten ihmeellisyyksien kohtaaminen ei vanhusta pelota, koska hän tietää, mitä ne (tai niiden tulkinnat) tarinallisesti ovat – samalla tarjoutuu malli sepittää riittävän uskottavia ”ihmeitä”.

Mahdollisesti runon puhujakin (mikäli hänet oletetaan henkilöksi) muodostaa kuvauksensa yksityiskohdat näiden jutustelujen pohjalta, runohan kuvaa tarinointihetken, jossa ”sä kuultelet kanervavuoteella” (säe 88) ukon tarinoita. Kuullun toistoa tukisi runon kronologinen eteneminen, joka seuraa yön tapahtumia miilunvartijan näkökulmasta.

Runon puhetilanteessa miilunvartijan pohdintoja ja havaintoja kuvataan ulkoapäin sivullisen silmin, hän ei itse sanallista suhdettaan luontoon. Ukon subjektiiviset kokemukset tulevat tulkittaviksi kahdella tavalla: ajatusten referointina ja reaktioiden ulkoisten merkkien luonnehdintana. Pohdinnat tähtitaivaan olemuksesta ovat miilunvartijan kysymysmuotoisia mietteitä – eivät tämän pohdinnan tuloksia, jotka jäävät runossa paljastumatta. Ylipäätään niin reaalin kuin yliluonnollisenkin luonto kohdataan erikoisuuksistaan ja intensiteetistään huolimatta tynesti. Tämä on luontevaa, jos ajatellaan miilunvartijan olevan tottunut metsän mytologiisiin olentoihin tai hänen ajattelukehikkonsa pohjaavat maailmaa selittäviin tarinoin.

Myytin muuttuminen uskomuksellisesta todesta vain kerrottavaksi tarinaksi on laajemminkin Kiven tuotannossa näkyvä tendenssi: esimerkiksi metsä alkaa sekularisoitua, ja mytologinen luonto paljastuu saduksi ja mielikuvituksen tuotteeksi (Lassila 2011: 17). ”Kanervakankaalla”-runon lopussa mahdollistuu siis uskottelukertomuksen tilanne. Koko yöllisen metsän kuvaus ja miilunvartijan luontohavainnot olisivat tällöin reaali- luonnon ja mielikuvituksen tietoisia limittyviä, joihin siis hymyminen saattaa vihjata. Havainnot ovat osin todenkaltaisia (jänis, kaatuvat puut), osin tulkittuja (puiden puhe, huuhekaja Tuonelan keijuna) ja osin mielikuvituksen rikastamia (Metsolan herra, Tapion immet). Näiden välille ei tehdä erottelua, vaan kyseessä on luonnon kokonaisvaltainen eläytyvä kokeminen. Siinä yhdistyvät nähty ja kuviteltu luonto ihmetarinoiksi.

Runon sulkeva säkeistö palaa samoihin arkisiin toimiin, joita ukko puuhaa miilullaan runon alussa. Se korostaa sekä arjen jatkuvuutta että erottaa yön yliluonnollisen syklin päivämaailman todellisuudesta. Toisin kuin monissa Kiven runoissa, keskeiset henkilöt eivät poistu poikkeuksellisten kokemusten sijoilta, vaan ukko jää metsäleiriinsä myytin ja toden murroslinjalle. Tämä syventää miilun pistemäisen paikan moniulotteisuutta. Kaunokirjallisuuden paikkaa voivat kirjoa moninaiset kulttuurihistorialliset sekä erilaiset symboliset ja myyttiset merkitykset (Salmi 2003: 218–219, 222 ja 232). Yleisesti nähdään, että paikka on konkreettinen mutta määritetty suhteessa subjektiiviseen. Miilun lähipiiri mieltyy paikaksi luontevana tuntuvien rajojen (metsän keskellä) ja kokemuksellisten seikkojen (yön näyt ym.) perusteella. Fyysisiltä rajoiltaan epämääräinen osa ympäristöä paikallistuu täsmällisesti tajunnassa ja sävyttyy edelleen unen ja kuvitelman luonnoksi.

Lopuksi

Luonto on vanhastaan sanataiteen erilaisten kielikuvien lähdealueena, ja toisaalta luontoon kuuluvia asioita luonnehditaan usein metaforisin ilmauksin. ”Kanervakankaalla”-runossa luontoon kytkeytyvät troopit ilmenevät ja rakentuvat monipuolisesti: on elollistamista, vertauksia, erilaisia metaforia ja symboleiksi tulkittavia ilmauksia. Luonto ei ole vain runon kuvaston lähdealue, vaan se asettuu myös metaforisten ilmausten kohteeksi. Osa luontoa kuvaavista metaforista laajenee metafyyssisen tarkastelun pohjaksi, kuten miilunvartijan käsitys tähdistä kynttilöinä tai sielujen liekkeinä. Myös romantiikan aiheita tai kuvauksellisia detaljeja voidaan tunnistaa.

Vaikka luonto eri muodoissaan on hallitsevaa Kiven lyriikassa, se ei aina ole ensisijainen kuvauskohde vaan taustaa, kehystä ja tehostetta. Tämä näkyy esimerkiksi rakenteellisina sisäkkäisinä kehystyksinä runon tapahtumille (”Jouluilta”, ”Äiti ja lapsi”, ”Karhunpyynti”). Toisinaan luonnosta avautuu hurmoksellisia ja houreisiakin näkyjä (”Rippilapset”, ”Eksynyt impi”). Joissakin runoissa suhde luontoon on näennäisen kepeä, huoleton ja raikas (”Metsämiehen laulu”). ”Kanervakankaalla”-runossa luonto saa erilaisia tasoja ja ulottuvuuksia runon edetessä: konkreettisen lähiluonnon kuvauksesta kurotetaan tulkintoihin tähtien kaltaisesta kaukoluonnosta ja siirrytään elollistamisten ja uninäkyjen kautta myyttiseen luontoon. Lisäksi runon luontokuvauksessa ovat läsnä kansanomaisen metaforinen ajattelu, viitteet hengellisestä tulkintakehyksestä sekä kansanuskon mytologinen luonto olentoineen.

LÄHTEET

- Haavio, Martti 1947: ”Aleksis Kiven suomalainen mytologia.” Teoksessa Eino Kauppinen et al. (toim.), *Pilvilaiva. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa*, s. 92–130. Helsinki: Otava.
- Hintikka, T. J. 1947: ”Kasvimaailma Aleksis Kiven teoksissa.” Teoksessa Eino Kauppinen et al. (toim.), *Pilvilaiva. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa*, s. 209–266. Helsinki: Otava.
- Hollo, Juho 1992: ”Sananen Aleksis Kiven lyriikasta.” Teoksessa Tellervo Krogerus (toim.), *Lukemisesta. Esseitä*, s. 9–25. Helsinki: SKS.
- Kivi, Aleksis 2000: *Runot*. Helsinki: SKS.
- Koskenniemi, V. A. 1934: *Aleksis Kivi*. Helsinki: WSOY.
- Koskimies, Rafael 1974: *Aleksis Kivi. Henkilö ja runous*. Helsinki: Otava.
- Lassila, Pertti 2000: *Runoilija ja rumpali. Luonnon, ihmisen ja isänmaan suhteista suomalaisen kirjallisuuden romanttisessa perinteessä*. Helsinki: SKS.
- Lassila, Pertti 2011: *Metsän autuus. Luonto suomalaisessa kirjallisuudessa 1700–1950*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1344. Helsinki: SKS.
- Lehtonen, J. V. 1928: *Runon kartanossa. Johdatusta Aleksis Kiven runouteen*. Helsinki: Otava.
- Louekari, Lauri 2006: *Metsän arkkitehtuuri*. Oulu: Oulun yliopisto.

- Lyytikäinen, Pirjo 2007: ”Kangastus toivomme maasta. Aleksis Kivi romanttisen kaipuun tulkkina”. Teoksessa Riikka Rossi ja Katja Seutu (toim.), *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*, s. 83–119. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1137. Helsinki: SKS.
- McCormack, Art G. & O’Leary, Tomás N. 2003: ”Metsän sisätilat: Metsä arkkitehtuurissa ja arkkitehtuuri metsässä.” Teoksessa Yrjö Sepänmaa et al. (toim.), *Metsään mieleni*, s. 204–220. Helsinki: Maahenki Oy.
- Mitchell, W. J. T. 1980: ”Spatial Form in Literature. Toward a General Theory.” Teoksessa Mitchell, W. J. T. (toim.), *The Language of Images*, s. 271–299. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Niskanen, Mirkka-Maaria 1996: ”Mielen ympäristö.” Teoksessa Pauline von Bonsdorff (toim.), *Ympäristöestetiikan polkuja*, s. 42–48. Lahti: Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutti.
- Ollila, Reino 1934: ”Vuotuisjuhlista, merkkipäivistä, haltioista, uskomuksista ym. Nurmijärvellä.” Teoksessa Kai von Fieandt (toim.), *Uusimaa II*, s. 134–153. Helsinki: Eteläsuomalainen osakunta.
- Pekonen, Osmo 2003: ”Elämän puu.” Teoksessa Yrjö Sepänmaa et al. (toim.), *Metsään mieleni*, s. 162–170. Helsinki: Maahenki Oy.
- Pulkkinen, Risto 2014: *Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonntuihin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pyrhönen, Heta 2000: ”Täältä tuonne – tilan rakentumisesta A. E. Järvisen eränovelleissa.” Teoksessa Arto Haapala ja Jyrki Nummi (toim.), *Aisthesis ja poiesis. Kirjoituksia estetiikasta ja kirjallisuudesta*, s. 189–206. Helsinki: Helsingin yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos.
- Rahikainen, Esko 2004: *Metsän poika. Aleksis Kiven elämä*. Helsinki: Ajatus.
- Rannisto, Tarja 2007: *Luonnon estetiikka*. Helsinki: Multikustannus.
- Rolston, Holmes 2003: ”Esteettinen kokemus metsissä.” Teoksessa Yrjö Sepänmaa et al. (toim.), *Metsään mieleni*, s. 31–47. Helsinki: Maahenki Oy.
- Saarimaa, E. A. 1945: ”Ankara-sanan merkitys Aleksis Kivellä.” Teoksessa Viljo Tarkiainen et al. (toim.), *Minä elän. Aleksis Kivi ajan kuvastimesa*, s. 157–162. Helsinki: Otava.
- Saarimaa, E. A. 1951: ”Aleksis Kiven romantiikan piirteitä.” Teoksessa Viljo Tarkiainen et al. (toim.), *Kultanutmi*, s. 47–56. Helsinki: Otava.
- Salmi, Ulla 2003: ”Vuohihirven laidunmailla. Kaunokirjallisesta paikasta ja paikan kuvauksesta”. Teoksessa Vesa Haapala (toim.), *Kuvien kehässä. Tutkielmia kirjallisuudesta, poetiikasta ja retoriikasta*, s. 216–263. Tietolipas 191. Helsinki: SKS.
- Salminen, Väinö 1945: ”Syvällä ovat laulun juuret. Kaukovelähdhyksiä ’Seitsemässä veljeksessä’ tavattavasta kansalaulusta.” Teoksessa Viljo Tarkiainen et al. (toim.), *Minä elän. Aleksis Kivi ajan kuvastimesa*, s. 131–151. Helsinki: WSOY.
- Sihvo, Hannes 2002a: *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikansa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 889. Helsinki: SKS.

- Sihvo, Hannes 2002b: "Metsän kuva." Teoksessa Pekka Laaksonen & Risto Turunen (toim.), *Hannes Sihvo. Vanhoilla urilla*, s. 185–198. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 859. Helsinki: SKS.
- Sihvo, Hannes 2002c: "Suomalaista maisemaa sanamaalarien kuvaamana." Teoksessa Pekka Laaksonen & Risto Turunen (toim.), *Hannes Sihvo. Vanhoilla urilla*, s. 207–224. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 859. Helsinki: SKS.
- Sihvo, Hannes 2003: "Vihreän kullan maa." Teoksessa Yrjö Sepänmaa et al. (toim.), *Metsään mieleni*, s. 151–161. Helsinki: Maahenki Oy.
- Siikala, Anna-Leena 2013: *Itämerensuomalaisten mytologia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1388. Helsinki: SKS.
- Tarkiainen, Viljo 1915: *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Porvoo: WSOY.
- Tarkiainen, Viljo 1919: "Muutamia sana- ja asiaselityksiä." Teoksessa Viljo Tarkiainen (toim.), *Aleksis Kiven muisto*, s. 206–238. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Ahjo.
- Tarkka, Lotte 2005: *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1033. Helsinki: SKS.
- Veivo, Harri 2003: "Understanding Description: Topography in Textual Economy." Teoksessa Eero Tarasti (toim.), *Understanding/Misunderstanding. Contributions to the Study of the Hermeneutics of Signs*. Helsinki: The International Semiotics Institute.
- Viljanen, Lauri 1953: *Aleksis Kiven runomaailma*, s. 391–405. Helsinki: WSOY.
- Viljanen, Lauri 1964: "Aleksis Kivi." Teoksessa Lauri Viljanen (toim.), *Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*, s. 462–580. Helsinki: SKS ja Otava.